

Azərbaycanda türkoloji tədqiqatlar üzrə tezislər

Orhan ARAS

Professor Nizami Cəfərovun dilçilik və türkologiyaya aid elmi məqalələrindən 17-si Epubli tərəfindən alman dilində çap olunub. Kitabı Amazon və digər kitab satıcılarından "Azərbaycanda türkoloji araşdırmalar üzrə tezislər" adı ilə əldə etmək olar. Məqalələri alman dilinə mən tərcümə etdim, alman türkoloq dostum Karl Hermann Kiel isə redaktor kimi fəaliyyət göstərdi.

Kitabda yer alan məqalələrdə türk dünyası üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən türkoloji araşdırmalara yer verilir. Bu sahədə tədqiqatların başlanğıcı və inkişafı müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir. Azərbaycanda türkologiya elminin mühüm dönüş nöqtələrindən biri - 1926-cı il Bakı Türkologiya Qurultayı olmuşdur. Bu qurultay türk xalqlarının mədəni həyatına, xüsusən də, dil və əlifbaya böyük təsir göstərmişdir. Qurultay Sovet İttifaqının türk bölgəsində gördüyü işlərin nəticəsi olaraq təşkil edilib və minillik türk tarixinin ən mühüm toplantılarından biri hesab olunur.

Bu qurultayın əsas məqsədlərindən biri də bütün türklər üçün latın əlifbasını qəbul etməklə, türk dövlətləri arasında mədəni əlaqələri gücləndirmək idi. Həqiqətən də, Azərbaycanın latın əlifbasını qəbul etməsi Türkiyədə əlifba dəyişiklikləri üçün precedent rolunu oynadı. Qurultay təkcə lingvistik deyil, həm də siyasi və mədəni baxımdan mühüm irəliləyişlərə səbəb oldu.

Azərbaycan türkologiyasının inkişafında bir çox mühüm şəxsiyyətlərin rolu olmuşdur. Onların arasında Əli bəy Hüseynzadə Azərbaycan türkologiyasını xüsusi elmi səviyyəyə qaldırmış, türk dilinin global dilə çevrilə biləcəyi baxışını müdafiə etmişdir. 1926-cı il Bakı Türkologiya Qurultayında iştirak etmiş və "Qərbin iki dastanında türk" adlı məruzə ilə çıxış etmişdir. Bundan başqa, Bəkir Çobanzadə, Əziz Qubaydullin, Xəlil Səid Həccəyev kimi bir çox görkəmli türkoloqlar Azərbaycanda çalışmışlar.

Bu gün Azərbaycanda uğurlu dilçilik fəaliyyəti aparılır. Xüsusilə, Azərbaycan Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan qiymətli əlyazmalar dilin qədimliyi irsinin üzə çıxarılması və xalqın özünəməxsusluğunun dünyaya tanıtılması üçün böyük potensiala malikdir. Türkiyə ilə Azərbaycan arasında türkologiya sahəsində əməkdaşlıq ortaqlar türk dilinin inkişafı və türkdilli dövlətlər arasında ünsiyyətin gücləndirilməsi üçün də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Prof. Nizami Cəfərov müxtəlif tarixlərdə yazdığı məqalələrdə türkologiyanın problemlərini və türk xalqlarının (və dillərinin) mənsəyini araşdırmış, türk dili tarixinin dövrləşdirilməsi, türk dillərinin fərqləndirilməsi və təsnifatı ilə bağlı yeni fikirlər irəli sürmüşdür.

Bütün bu işlər onun elmi işinin geniş əhatə dairəsini nümayiş etdirir.

Prof. Dr. Nizami Cəfərovun əsər və məqalələrində təqdim etdiyi yeni fikirlər türkologiya və ümumi dilçilik sahələrinə mühüm töhfələr verib. Həmin kitabda o, xüsusilə, aşağıdakı mövzulara diqqət yetirir:

Onun "Etnos anlayışı haqqında" məqaləsi bu mürəkkəb termini ənənəvi terminlərdən fərqli prizmadan dəyərləndirməsidir. Bu məqalədə o, etnosun necə statik bir quruluş olmadığını, əksinə, onun mədəni və tarixi proseslərlə necə formalaşdığını araşdırır. "Qədim türklərin tarix düşüncəsi", "Türk dilinin qədim ədəbi təzahürü", "Kəşqarlı Mahmudun tədqiqat metodu" kimi məqalələr N.Cəfərovun qədim türk sivilizasiyasının intellektual irsinə və dil quruluşuna verdiyi əhəmiyyəti nümayiş etdirir.

"Ümumtürk ədəbi dili (türki): təşəkkülü, təkamülü və tənəzzülü" kimi başlıqlar onun türk dilinin tarix boyu inkişafını, dövrlərini və dəyişmələrini hərtərəfli araşdırdığını deməyə əsas verir. Bu cür tədqiqatlar dilin canlı orqanizm olduğunu və müəyyən mərhələlərdən keçdiyini vurğulayır.

N.Cəfərovun "Türklərin dünyasından Türk dünyasına", "Türk dünyasının multikulturalizmi", "Türkologiyanın siyasi və ideoloji problemləri" kimi məqalələri türk dünyasının birliyi və mədəni müxtəlifliyi, bu birliyə siyasi və ideoloji maneələrin təsiri baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

"Etnik özünüdərk məntiqi və milli özünüdətdiqin emosiyası" məqaləsi onun ictimai kimliyin qurulması, milli şüurun formalaşması kimi sosial-filoloji məsələlərə diqqət yetirdiyini nümayiş etdirir. Bu cür tədqiqatlar dil və mədəniyyətin fərdi və kollektiv kimliyə təsirini dərindən araşdırır.

"Türkcədən türkcələrə", "Türklərin Yeni əlifba mücadilələri" kimi başlıqlarla müxtəlif türk ləhcələri arasındakı əlaqələrə, ortaqlar ədəbi dil problemlərinə, əlifba dəyişikliklərinin mədəni təsirinə toxunmuşdur.

Yakut-Saxa türkləri ilə bağlı məqaləsi onun türk dünyasının ən ucaq bölgələrindən birinə olan marağı və müxtəlifliyə verdiyi önəmi nümayiş etdirir.

Prof. Dr. Nizami Cəfərov bu məqalələrdə mürəkkəb məsələləri aydın və düşündürücü şəkildə uğurla həll edərək, özünəməxsus təhkiyə üslubu yetişdirmişdir. Bu onun həm dərindən biliyini, həm də bu biliyi elmi şəkildə effektiv çatdırmaq bacarığını nümayiş etdirir.

Bu kitab onun fikirlərinin kiçik bir hissəsini alman oxucuları üçün ölçətan edəcək. Ümid edirəm ki, bu əsər türkologiya və türkologiya tədqiqatçılarına yeni bir qapı açacaq.